

Z A P I S K I

NEKAJ PODATKOV O JANEZU POHARJU

Pri svojih preučevanjih bolgarsko-slovenskih kulturnih stikov sem nekajkrat naletel na ime Janeza, Ivana ali Jovana Poharja. V starejši literaturi¹ je bilo to le ime in šele v novejšem času se je ob imenu pojavil še podatek, da je Slovenec.² Ta ugotovitev me je spodbudila, da sem začel iskati natančnejše podatke. Ze skromno gradivo, ki sem ga utegnil zbrati, je pokazalo, da imamo opraviti z zelo zanimivo osebnostjo, o kateri nam slovensko zgodovino pisje ne nudi nobenih podatkov. Ker nadaljnja raziskovanja segajo izven okvirov mojih zanimanj, sem sklenil, svoje ugotovitve o Janezu Poharju objaviti v tem kratkem poročilu.

Janez Pohar se je rodil 14. julija 1841 v Poljčah pri Begunjah na Gorenjskem v kmečki družini očetu Jožefu in materi Mariji.³ Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani in je bil poprečen dijak. Sedmi razred je v šolskem letu 1858/59 celo ponavljal.⁴ Maturiral je na Reki, nato pa se je 4. novembra 1861 vpisal na bogoslovje v Gorici. Toda že v prvem letniku, tik pred koncem šolskega leta je bil izključen. Kot razlog navajajo uradne knjige kajenje ter grobo in uporno vedenje.⁵ Tako je 16. julija 1862 zapustil bogoslovje. Kam se je nato podal, ni znano. Leta 1863 ga srečamo v Beogradu. O tem piše Nikomed Ravnihar, tedaj urednik »Torbice jugoslavjanske mladosti«, takole:

»...Kakor sem omenil, je bil nekdanj v goriškem bogoslovju, znan domoljub in izučen temeljito po slavjanskem duhu ter razume skoraj večino slavjanskih narečij. Zamišljen bil je poprej zmiraj tako, da mu je vsaki na licu bral, da bo eno iztuhtal. Neka razdraženost gnala ga je tedaj v mili srbski dom z blagim namenom, da se bori za blagor srbskega naroda. Prispel je srečno do Semlina, kar ni težko, ali čez mejo, to je čez Donavo ali na drugi strani čez Savo da se popiha, potrebno je tehtnega premišljevanja. Poskusil je na mnogo načinov na drugo stran stopiti, ali videvši, da ni mogoče, priveže si neke temne noči čevlje in klobuk na vrat ter se zvrne v deročo Savo in srečno preplava. Zgubil je večino svoje obleke v vodi, ali za to ni dosti maral. V mislih mu je bila le srbska zemlja. Prijeli so ga koj prijazni prijatelji, s katerimi se je že prej zmenil, da bo tako naredil, in ga odpeljali skoraj čisto nagega v svoj stan. Drugi dan zapiše se za prostovoljca...«⁶

Pohar je torej ilegalno, a kot kaže organizirano odšel v Srbijo. Kdaj se je to zgodilo in kaj je potem počel v Srbiji, je težko reči. Ravnihar ga je našel poleti 1863, kot piše, »v turške policiji« in v »vojaški obleki«.⁷

¹ Jovan Skerlić: Istoriski pregled srpske štampe 1791—1911. Beograd 1911, str. 67; isti: Omladina i njena književnost. Beograd 1925, str. 205; Hristo Botev: Sabrani sačinjenja v dva toma. Sofija 1958, tom II. str. 746; Christo Botew: Wybór pism. Wrocław-Kraków 1960, str. 104.

² Nikola Trajkov: Slavjanski revolucionarni vrski na Botev. Slavjani. Sofija 1950, št. 6, str. 170; Ilija Konev: Časopis »Jugoslavija« i bigarsko nacionalno-osvoboditelno dvizhenie. Istoričeski pregled. Sofija 1963, zv. 6, str. 64; Bigaro-srbski literaturni vzaimootnošenija prez XIX. vek (do osvoboždenieto). Sofija 1964. Imensko kazalo.

³ Skofjiški arhiv v Ljubljani.

⁴ Programm und Jahresbericht des k. u. k. Obergymnasiums. Laibach 1860, str. 29.

⁵ »Wegen des Tabakrauchens und wegen seines groben und aufbegehrenden Benehmens ausgeschlossen...« Grundbuch des Schuljahres 1861—1862. Arhiv goriškega semenišča.

⁶ Nikomed Ravnihar: Odlomki iz mojega potovanja. Torbica jugoslavjanske mladosti. Zagreb 1863, št. 3, str. 111—112.

⁷ Prav tam, št. 2, str. 63.

Naslednje zanesljive podatke o Poharju zasledimo šele leta 1866. Tedaj je v beograjskem časopisu »Svetovid« izšlo nekaj njegovih člankov.⁸ V »Svetovidu« je nato sodeloval vse do leta 1870, ko je časopis prenehal izhajati. Zelo verjetno je bil zaposlen kot stavec v tiskarni, ki je tiskala »Svetovid«. Lastnik tiskarne je bil tudi urednik in izdajatelj časopisa Aleksandar Andrić. Le-ta je kasneje ob neki priložnosti napisal Poharju celo pesem hvalnico, v kateri med drugim pravi tudi: »...Ti mi radiš, ti me hrabriš pa još k tome braniš!...«.⁹ Da je bil res stavec, nam pove tudi sam Pohar, ko v nekem članku pravi: »...Ja sam voleo da slažem 'Svobodu'...«.¹⁰

Dejstvo, da je bil stavec in v dobrih odnosih z Andrićem, nam razloži tudi, kako se je leta 1871 znašel v Bukarešti. Andrić je namreč leta 1870 preselil tja svojo tiskarno in Pohar je kot stavec šel z njim.

Andrićeva tiskarna je nudila svoje usluge tudi bolgarskim revolucionarjem. Tako je »Svoboda«, ki jo je stavil Pohar, nedvomno organ Bolgarskega centralnega revolucionarnega komiteja (BRCK), ki ga je urejal Ljuben Karavelov in v katerem je med drugimi sodeloval tudi Hristo Botev.

Verjetno so tudi stiki z bolgarskimi revolucionarji vplivali na najznačilnejšo afirmacijo Janeza Poharja, na izdajanje časopisa »Jugoslavija«.

Z datumom 21. maj 1871 je Pohar razposlal obširno vabilo na naročilo za nov časopis. Ker vabilo lepo prikaže program časopisa, naj ga navedem v celoti.

»Poziv i predplata na 'Jugoslaviju'«

Duže smo već vremena namjeravali, da izdamo list, koji bi bio namijenjen i duševnomu i političkomu jedinstvu južnih Slavenah. Kojekakve, a osobito novčane neprilike zabranjivale su nam svaku sudjelateljnost na obćoj našoj stvari, te nismo mogli širiti misao, kao što smo to činili u Biogradu, gdje je onda ona još slaba odziva nalazila.

I sad nam se nije materijalno stanje popravilo i obstanak lista će zavisiti od učešća naših rodoljubah svijuh jugoslavenskih plemenah. List nije namijenjen za špekulaciju, nego jedino zato, da se obavijestimo jedan o drugom, i da na temelju zajedničkog poznavanja dodjemo do jedinstva.

Ovo jedinstvo nasilno biti ne može i nesmiye.

Mi vjerujemo, da ima ideja 'Jugoslavenstva' toliko korjena u samom narodu, da će ista pojedina plemena spojiti u jednu državu, kako bude sazrio i maha uzeo jugoslavenski pokret. Ali ako i kad se to dogodi, to ipak stoga kao ljudi, koji poznavamo prošlost našu i obće svakoga naroda, nesmiyemo ni pomisliti, da će tim pokretom i tim spojenjem biti riješeno jugoslavensko pitanje. Za sada jedan drugoga slabo ili nikako nepoznavamo, a to poznavanje je glavni uslov slogi i jedinstvu. E pak pitam onda, kako ćeš se spojiti s onim, komu nepoznaješ ni vrline, ni slabosti, kako ćeš stupiti s njim u naj-tijesniji odnošaj, ako mu nepoznaješ ni samu njegovu ćud?

To je jedna — i pravo da velimo — najveća smjetka, koja konačnomu i savršenomu jedinstvu protivstoji.

Misao Jugoslavenstva je još mlada, i prvi njezin početak pod imenom 'Ilirizam' nije našao odziva zbog toga, što se mi Jugoslaveni nismo poznavali međusobno. Sada je barem toliko učinjeno, da nijedan jugoslavenski list neustaje protiv njoj, nego ju svaki više manje odobrava, i da su zapadna naša braća usvojila jedan zajednički program, koji zbog toga, što je proizašao u Austriji nijemogao zadovoljiti ni Srbe ni Bugare, ova dva najznatnija jugoslavenska plemena.

Naše jedinstvo zavisi prije svega od toga, u koliko poznajemo težnje jednoga drugoga itd. plemena, i da svijestni patrioti umiju te različite interese podčiniti višemu jednomu i obćemu interesu, koji zasebne neće izključivati, nego prije jim pružiti pomoć i olakšicu. Nasilje nesmiyemo ni tuj trpiti, a priječiti razvitak ma kojega pojedinog plemena, značilo bi nesamo ubijati dotično pleme, nego i cijelo jugoslavenstvo. Sva su ta plemena dielovi jednoga

⁸ Kartoteka Leksigrafskega zavoda v Zagrebu. (Podatki so nepopolni!)

⁹ Vostok, Bukarešta 1874, št. 5 (13. II.).

¹⁰ Prav tam, št. 4 (6. II.).

i istoga tiela, pa kad boluje jedan, osiećaju i ostali tu bolieticu ili bar njene posljedice.

I tako priroda jugoslavenskog pitanja sama mu označava put, kojim ćemo doći do jedinstva, a to je put federacije pojedinih plemena međusobno. Njom ćemo sačuvati osobine svakoga pojedinoga, a u općih pitanjih složiti sve podjednako. Nije nužno, da govorimo ovdje o federaciji, dosta toliko, da je ista stari slovenski inštitut, koji se je u Hrvatskoj i Ugarskoj sačuvao više od 1000 godina, koji podržava 600 godinah švajcarsku republiku, i koji je podigao americkansku državu na takav stepen obrazovanja, slobode i financialne snage, da mi Evropljani jedva sve to ponjati možemo. I evo federativna evropska republika dan danas je već težnjom postal svijuh onih ljudih, koji hoće po riećih Kristovih — jednog pastira i jedno stado — da jednom izstupi čovječanstvo iz vječite međusobne borbe i klanja i da bude jednom mir na zemlji!

Mi Jugoslaveni samo smo mali dio čovječanstva, ali ako mi težimo iskreno za jedinstvom, mnogo smo pripomogli samomu čovječanstvu.

Politički naš program je jasan. Prije svega hoćemo, da je narod suveren i da to svoje suverenstvo neproda za sjajnost krune i vojničkih parada. Poznato je svakomu uvidjavnomu čovjeku, da samo slobodni i prosvječeni narodi dan danas još napreduju, a neslobodni i podjarmljeni, ma bio taj jaram koliko drago s polja sjajan, prieći i umni i materijalni napredak i vodi narod propasti umnoj i financijalnoj, tako da ga s vremenom sasvim nestati može.

„Jugoslavija“ kao list namijenjen svim južnim Slavenom, branit će interese svijuh i međusobno i prema stranim elementom. Ona će gledati, da spoji za sada još zasebne interese pojedinih plemenah u obću svrhu ujedinjenja, na temelju pravde, slobode i bratstva. „Jugoslavija“ držeći se jugoslavenske politike odbacuje svaku zasebnu srbsku, bugarsku, hrvatsku i slovensku, koja bi išla protiva ujedinjenju, ili koja bi isto ma i privremeno priečila.

Mi ćemo osobitu pažnju obraćati na istočne dogodjaje, jerbo mislimo, da će se na razvalinah trule turske države obrazovati početak Jugoslavije. — Inicijativa neka izidje ili od Srbije i Crne gore, ili neka se porodi u samoj Turskoj — na Balkanu — sve nam je to jedno; mi ćemo svimi silami podupreti onaj narod ili onu državu, koja bude prva razvila barjak jugoslavenskog oslobodjenja i ujedinjenja sve donde, dok nebudemo svi ujedinjeni i svi slobodni.

Prema ostalim istočnim narodom biti ćemo pravedni. Mi nećemo njihove pravedne težnje ni u čem priečiti, a to isto i za nas ištemo od njih. Potreba već nastupa, i ideja samoga čovječanstva iziskuje, da i onoga priznajemo za brata, koji negovori našim jezikom, i zato smo pripravnji podupreti i u savez stupiti ne samo s Rumunji, koji su bili uvijek naši prijatelji, i koji su davali utočišta gonjenoj našoj braći, no i s Madjarom i Grkom, koji su dosad uvijek radili proti našim interesom, počem se nadamo, da će i oni viditi nepravednost svojega postupka, te ćemo na taj način najlakše slomiti despotizam, koji unesrećiva sve nas.

I tako nacrtavši u nekoliko pravac buduće naše „Jugoslavije“, dodajmo i to, da će ona primati članke i dopise, literarne i beletristične predmete u svih nariječjih ćirilicom i latinicom pisana.

Obstanak lista nije ničim osiguran, urednik je za cieloga svoga života siromašno živio, ali nikad nije ubiedjenje mienjao. Sada stupajući na javnost, oslanja se na mnogobrojnu predplatu, jerbo inače neće moći izlaziti.

„Jugoslavija“ će izlaziti od 1. do 13. julija redovno svaku sedmicu jedanput, na velikoj osmini kao „Mlada Srbija“ i stoji: (sledi cenik naročnin za posamezne dežele).

Sve rodoljube, a osobito omladinu jugoslavensku molimo, da nas podpomogne i umno i materijalno, jerbo o tom ovisi obstanak i vriednoća lista.

Ovim molimo i sve jugoslavenske listove, da blagovoljno uvrste ovaj naš poziv u izvodu i da prime naš list u zamjenu.

U Bukureštu, 21. maja 1871.

Ivan Pohar, urednik »Jugoslavije«

Pretplata neka se šalje na g. Andrićevu štampariju (Imprimerie A. Andrić, Intrarea Rosetti No 7); a dopisi na uredništvo »Jugoslavije« (Redaction du journal »Jugoslavija« Bucarest).¹¹

Kaže, da je načrt ugajal. V daljših ali krajših izvlečkih so ga objavili mnogi časopisi, med njimi tudi skoraj vsi slovenski.¹²

Dne 6. julija 1871 je v Bukarešti izšla prva številka novega časopisa z naslovom: ЈУГОСЛАВИЈА — Jugoslavija — ЛИСТ ЗА УМНО И ПОЛИТИЧНО УЈЕДИЊЕЊЕ ЈУГОСЛОВЕНА.

V kolofonu piše: »Uredjuje Jovan Pohar. Izdaje Jelisaveta Andrića. Odgovara Nik. Zerjesko. Pečata A. Andrić«.

Netočne interpretacije teh podatkov so zavedle nekatere avtorje, da so časopis pripisovali Aleksandru Andriću¹³ ali celo njegovi ženi Jelisaveti.¹⁴ Da je časopis res urejal Pohar in nihče drug, je kasneje nedvomno potrdil sam Pohar, ko je napisal:

»Ali za odbranu kako moju i lista, koji sam uređivao, moram g-na Karavelova obavestiti, da g. Andrić nije imao nikakvog upliva — ni novčanog, ni saradničkog u »Jugoslaviji«, i da je bio prvi moj uslov, kad sam počeo izdavati list, da se nemeša ni najmanje u redakciju ni u administraciju i ja moram to istini za ljubav posvedočiti...«¹⁵

V uvodniku prve številke »Jugoslavije« je Pohar svoj program še razširil in dopolnil. Ker je časopis težko dostopen,¹⁶ naj navedem uvodnik v celoti.

»U Bukureštu, 5. Julija.

Misao o ujedinjenju Jugoslovena nije stara, ali je našla skoro svuda na jugu slovenskom svoje privrženike, i ona je postala idejom mladog naraštaja. Osobito posle sedanske bitke uvidela se je potreba sdruženja, kad se je Nemačka tako osilila. Pre toga bile su jugoslovenske težnje samo snovi nekolicine vatrenih Slovenaca i Hrvata. Sam »Slovenski Narod« nije bio prijatelj ujedinjenja, bojeći se, da će se plemenske individualnosti u Jugoslovenstvu izgubiti — da Srbi i Bugari ne mare za ostvaranje te misli. Sva zajednica, koju su onda Česi, Slovenci i Hrvati tražili, bila bi neka uzajamnost s nekim diplomatskim jezikom — ali ta misao bila je tako maglovita, da se nije mogla ni kod najbolje volje razumeti. Zbog nejasnosti i nepraktičnosti toga programa nije dugo ni postojao, pa mislim, da su ga i Česi napustili.

U Ljubljani sastavili su posle toga slovenski i hrvatski rodoljubi (Srbi i Bugari tamo nisu bili zastupani) drugi program, kome je bila težnja, da se austrijski Jugosloveni spoje u jednu oblast, i da austrijska vlada promeni svoju turkofilsku politiku. — Uz taj program pristaše Slovenci, Hrvati i nekoliko Srba.

Program ovaj je miran i ne dira u opstanak Austrije, zato mu se vlada nije protivila, mada ga u delo prevesti neće: ali usvojiti ga ne može celo Jugoslovenstvo.

Turski Sloveni, gonjeni kao nijedan drugi narod na svetu ne mogu se zadovoljiti s njim, oni drugo neće, no da se tursko carstvo sasvim uništi. — A masa Jugoslovena živi u Turskoj, na koje se taj program nije osvrćao. Ni austrijskim Slovenima neće dugo po volji biti, jerbo samo zaželjena autonomija jugoslov. zemalja nije dosta za njihovu nezavisnost i jedinstvo.

Jugoslovensko pitanje ne da se drugim načinom, no revolucijom izvesti. I Turska i Austrija moraju propasti, tek onda je isto rešeno.

Kad će to biti, proricati se ne može. Stvar zavisi od okolnosti, budu li više manje ugodne.

Ovakvo je sada stanje Jugoslovenstva.

¹¹ Branik. Sisak 1871, št. 56 (1. VI.).

¹² Slovenski narod 1871, št. 64 (6. VI.); Slovenski gospodar 1871, št. 23 (8. VI.); Novice 1871, št. 24 (14. VI.); Primorec 1871, št. 12 (18. VI.); O odmevih v srbskem tisku glej Konev: Blgaro-srbski..., str. 198.

¹³ Hristo Botev: Sabrani sačinjenja... tom II, str. 769; Enciklopedija Jugoslavije I, str. 108.

¹⁴ V. Novak: Antologija jugoslovenske misli i narodnog jedinstva. 1930, str. 374.

¹⁵ Vostok, Bukarešta 1874, št. 4 (6. II.).

¹⁶ Po dosedaj znanih podatkih z vsemi štirimi števkami razpolaga le dr. Georgije Mihailović iz Indije.

Očevidno je, da to stanje nije povoljno, i da se bez krvavoga okršaja na Jugoslaviju ne da ni pomisliti, i ako je stvar takova, opet veru i nadu ne smemo gubiti, kad tu izgubimo, propalo je sve, propali smo i mi sami.

Ima nas 13 do 14 milijuna, a podeljeni u dve države, i k tome još bez zajedničke politike, — bez moralne pomoći od Srbije, nije li ovo žalostno? — Čovek bi se naslanjao na Rusiju, ali ruski diplomate pale više tamjan Bajstu i Ali-paši, nego da prouče stanje naše i naše težnje, i ako što čine za tursko hrišćanstvo, svuda viri egoizam iz te pomoći.

Šta da radimo? Da očajavamo? ili da skrstimo ruke, pa da dodje prvi bolji i da nas satre sve? Ni to ne možemo in ne smemo. Od otaca naših nismo primili ništa, no želju za oslobodjenjem i mržnju prema našim ugnjetačima s ove i one strane Save i Dunava. — Dva su nam primera svetlila kao jedine zvezde na jugoslovenskom nebu: *nepobednost Crne gore i oslobodjenje Srbije*. I kad vidimo ogromna dela naših predaka, moramo se zapitati, zar mi, njihovi sinovi i unuci baš ništa ne vredimo, da spavamo i snosimo gonjenja, koja sa sviju strana kao kiša iz neba na nas padaju? —

Crna gora odoljela je svim turskim navalama, ni sultani, koji su oteli Madjarsku i pred Bečom utaborili svoju vojsku, nisu mogli pokoriti malu zemlju, i maleni narod. Kaza ćete: Crnogorci brane njegovi krševi, nepristupnost njegove zemlje. A mi vam odgovaramo: Ne brani ga ono, nego junačko njegovo srce, — i stenu može čovek pokoriti, ali oduševljenje i ljubav domovine niko. Ovo dvoje spaslo je Crnu goru a ne kamenje. — U Crnoj gori i žena i dete brani otečestvo, — i svi će pre poginuti, nego što će ona prestati biti slobodna nezavisna zemlja. Crnogorac tako vole svoju slobodu da mu je milija od života, — i zbog toga je ostao slobodan — sam svoj gospodar. —

A mi... U Austro-Ugarskoj prvi ljudi prvi rodoljubi gledaju kako da se pomire sa Madjarima, Nemcima i Talijanima, — i na žalost za kakvu malu olakšicu odriču se nezavisnosti. Nije li prisajedinjenje Vojvodine Madjarskoj, nije li unija trojdnice sa Ugarskom gubitak najvažnijeg — hrvatskog pristanika — Reke — nije li odcepljenje Medjumurja od Hrvatske dovoljan dokaz, kakvi smo junaci na rečima, kad treba da se uzdizemo, a kakve smo hulje, kad treba da muški ustanemo za svoje, i da od svoga prava ne ustupimo ni dlake.

Kakvo je naravnanje Bugara sa Portom? Kakva je autonomija što ju traže, i kako će se izvesti? kakav je njihov egzarh, i kakva je njihova nezavisna crkva? —

Šta biva u Bosni i Hercegovini, u Staroj Srbiji? Kakva bezdelija čini porta sredstvom svojih činovnika i ostalih Turaka, koji po svom čefu ubijaju hrićane, bezčeste žene, devojke i decu? Šta biva sa ostalim narodima u Turskoj?

Stida nas je da iskažemo sve, što znamo, a još većma se stidimo, što mi sve to trpimo kao stoka, što propustismo skoro 500 godina ne radeći ništa za naše oslobodjenje. Stid nas je što u mesto da u zajednici obaramo opšteg neprijatelja, svadjamo se medju sobom: Bugarin s bratom, Grkom, Srbinom; Srbin s Bugarinom itd. — Zar u ovakvoj neslogi može biti ploda? —

Zato i samo zato čamili smo 500 godina u ropstvu, i ako se ne opametimo, čamit ćemo još novih 500 godina i više, dok konačno ne propadnemo, dok se ne izbrisemo mi i naše ime iz historije.

Necemo navadjati daljih primera: Srbija — ona mala Srbija oslobodila se je od jarma turskog, — a **9 milijuna Jugoslovena** u Turskoj nije u stanju da razbije šaku osmanlija, koji i tako već iz dana u dan propada. Da to se ne može! A mogu se podržavati kojekakve raspre, koje satiru samo naše sile!...

Jednom reči: kazao ko mu drago, da vreme još nije došlo za naše oslobodjenje, smatrajte ga za izdajicu. Vreme nikad nikomu ne dolazi, nego vremena, historična i kulturna prave narodi, — a ne šarlatani, koji hoću da provedu svoj vek bez vremena i u zadovoljstvu.

Zato Jugosloveni: Ne kažemo vam, da je ovo presudan čas, taj ćete za vas i vaše potomstvo učiniti sami, ali to nam nalaže naša savest, da čim dalje oklevate, tim dalje ste i robovi, i mi s vama. Nemojte se uzdavati u nikoga, nego jedino u svoju snagu i pre svega u *pravednost vašega zahtevanja*, pak

morate pobediti, ako ne vi, vaše potomstvo, koje će primiti i dovršiti borbu svojih otaca.

To vam kažemo: Pravda mora pre ili posle pobediti, to je već u večitom zakonu osnovano. — A želje su naše pravedne.

Ne bojte se, Bog je s nama, kad ustanemo za slobodu protiv tiranstva, za pravdu protiv nepravde. On nam je ova čuvstva zasadio u srca, — a na njima osniva se celo društvo!

Nije li bilo dosta već naše patnje, našeg robovanja, našeg plaća? Pet vekova je skoro prošlo, od kad su propale srbska i bugarska država, i za tih pet vekova morali smo naučiti, da samo sloga, bratska ljubov, pouzdanje u same sebe i pravednost naše stvari može nas spasti. Naši gonitelji iz dana u dan slabe, i ono što su stvorili nasiljem, nepravdom, podjarmljivanjem drugih naroda, ruši se, očiti znak, da se navršavaju dnovi našeg ugnjetenja, da se pravda opet vraća nama. I Turska i Austrija su iznemogle, i dnovi njihovog obstanka zavisi samo od nas, i naše sloge, od požertvovanja, koje ćemo prineti domovini, našem potomstvu.

Budite na oprezu od onih ljudi, koji se plaše od svakog poduzeća, oni nisu za ništa sposobni, i da je sudbina našeg naroda poverena njima, mi bi većito robovali.¹⁷

Verjetno je ostrina tega članka bila vzrok, da je v sodobnem časopisju tako malo poročil o časopisu. Za sedaj je znana le kratka notica Hrista Boteva »Jugoslavija«,¹⁸ v kateri pozdravlja idejo o konfederaciji, ter sestavek v »Slovenskem narodu«, v katerem je verjetno Jurčič napisal med drugim:

»Jugoslavija« meni, da se program jugoslovanstva ne da na drugi način, nego z revolucijo izvesti, ker je masa jugoslovanstva pod Turško, katera mora razpasti. (Mi avstr. Jugoslovani ne smemo revolucionarne zastave razviti.)¹⁹

V zvezi s člankom »Misli Jugoslovena«²⁰ pa je rečeno:

»Manj političen je tretji članek (srbski), ki obrača ost proti — Rusiji. Nihče ne taji, da Rusija za južne brate ni vsega storila, ali to je treba tudi misliti, kako brezupno bi bilo njih stanje, ko bi Rusije — tudi absolutistične — ne bilo. Naj torej pusti 'J' vikanje na rusko nesvobodo Nemcem in Angležem, mi, ki si imamo temelje obstanka postavljati, mislimo, da je svoboda počasno in kasno rastoča cvetica, ki treba gnojilve in čakanja.«²¹

Te vrstice so izzvale odgovor, ki ga je Pohar objavil v tretji številki »Jugoslavije«, v rubriki »Od uredništva«. Ker je to eden od dveh sestavkov, ki sta v »Jugoslaviji« objavljena v slovenščini (ostali so, razen treh bolgarskih, v srbohrvaščini), naj ga navedem v celoti že zaradi jezika in stila.

»Slovenskemu Narodu«. Vi ste nas malo šibnili, ker »Jugoslavija« ni prijateljica — ruskej absolutnej vladi. To nas ni iznenadilo, ker znamo za simpatije Slovanov, — izuzemajoči Poljske — za Rusijo. Tudi to znamo, da ima mnogo Slovenov, ki bi žrtvovali svojo bodočnost i svoja prava na popolno svobodo in neodvisnost za ljubav jedinstva. — Mi bi raje, da se celo slovenstvo vjedini, kakor samo jugoslovenstvo, i če zdaj govorimo za jugoslovenstvo, ne izključujemo vseslovenstva — to se mora viditi iz samega lista. — Ali naše je načelo, da ne krijemo svojega uverjenja i da ne laskamo nikomur, pa ni ruskej silnej državi, dokler ne vidimo, da ona ne poštuje svobode, i da ima bratsko sočutje z nami, a ne samo sobstvene interese v oku. Po sebi se razume, da se vse kar smo dozdej o Rusiji i njenih stanovih govorili, ne odnosi na ruski narod, kteremu želimo vso srečo, večje obraženje i večjo svobodo, da bode i nam mogoče z njimi stopiti v zvezo. — H koncu i to: Morebiti se bo tudi »Slovenski Narod« prepričal, da odkriva je slabosti ruske vlade nismo grešili proti slovenstvu, ker najprej moramo se poznovati, po tem še le vjedinjovati. Urednik »Jugoslavije« pred dvemi-tremi leti pisao je o vjedinenju celega jugoslovenstva za »Slovenski Narod«. Pokojni Tomšič, sicer naš prijatelj, ne samo da članka ni hotel vmetiti v »Narod«, ampak je pisal proti jugoslo-

¹⁷ Jugoslavija. Bukarešta 1871, št. 1 (6. VII.).

¹⁸ Duma na blgarskite emigranti. Braila 1871, št. 4 (17. VII.).

¹⁹ Slovenski narod 1871, št. 86 (27. VII.).

²⁰ Jugoslavija. 1871, št. 1 (6. VII.).

venstvu, dokazivajoč, da so Bolgarje protivni tej misli, da Srbi večji del sanjajo o velikem Dušanovem carstvu, i da je ta misel nikla v Hrvatskej samo da se pohrvatijo Slovenci. Takrat so še cvetele misli o meglenej onej vzajemnosti, katero pa mi nismo mogli razumeti.

Kako so se promenila vremena! Tomšič sam je postal ognjen boritelj za jugoslovenstvo — i kar nam je milije — *Srbi i Bolgarje hočejo vjedinjenje*, potem revolucije, kar tudi mi usvajamo znajoči, da drugačije jedinstva ne moremo doseči. Brez zamere!²²

»Slovenski narod« ni več odgovoril, čeprav je o »Jugoslaviji« vsaj na kratko in posredno še poročal.²³

»Jugoslavija« je kmalu prenehala izhajati. Izšle so le štiri številke, kot je to razvidno iz neke Poharjeve izjave iz leta 1874. »... Da je »Jugoslavija« istinito težila za zblizenjem i udruženjem južnih Slovena na osnovi pravde, bratstva i slobode, svaki mogao bi potvrditi, koji je pročitao njena četiri broja...«²⁴

Kaj je bil vzrok, da je časopis prenehal izhajati, še ni ugotovljeno. Iz že omenjene izjave pa izvemo, da Pohar po tem nekaj časa ni sodeloval v nobenem časopisu. Saj pravi:

»... od kako sam prestao uredjivati »Jugoslaviju«, nisam još ni u kakvom listu ni slovca pisao, moja služba ne da mi vremena, a u novine, s kojim se ne slažem i tako nepišem...«²⁵

Služba, o kateri govori, je prav gotovo mesto uradnika pri romunski železnici. Omenil jo je že Andrić v svoji hvalnici, ki jo je naslovil: »Gospodinu Jovanu Poharu, književniku i železničkom činovniku.«²⁶ Potrdilo za to je tudi dopis »Subotičkemu glasniku« iz Bukarešte, ki poroča o ustanovitvi »Slavjanske družine«, kjer je rečeno, da je bil izvoljen »za tajnika Ivan Pohar (Slovenac) činovnik kot željeznice.«²⁷

Gre za društvo, ki so ga v Bukarešti ustanovili tam živeči Slovani leta 1875, z osnovnim namenom medsebojnega spoznavanja in zblizevanja. Odmevi o ustanovitvi tega društva so segli tudi v naš tisk.²⁸

V društvu je, kot kaže, Pohar skraja aktivno deloval. O tem priča že funkcija tajnika, pa tudi sodelovanje pri prireditvah, ki jih je pripravljala »Slavjanska družina«. Tako je igral vlogo Dalmatinca v »hrvatskom melodramu »Trojedinica« od Gjüre Klarića.«²⁹ Na občnem zboru društva v februarju 1876 ga niso več izvolili v odbor. Je tudi on, kot domneva Konev za Hrista Boteva, »molče korigiral svoj odnos do »Slavjanske družine« ter se posvetil revoluciji.«³⁰

Delovanje v društvu je namreč dalo možnost Poharju, da je prišel v osebne stike s Hristom Botevim. Da je bil z njim znan že prej, če ne drugače po sodelovanju v tisku, priča tudi kratka notica v »Jugoslaviji« v bolgarščini, v kateri pravi Pohar: До редакцияма на вѣст. Дума въ Браила. Ние вам до сѣга испроводихме сичките бройове на вѣст. »Югославија«, а отъ васъ не приехме ни единъ брой. Каква е пригина? Адресата ни е: Redaction du Jugoslavija. Intrarea Rosetti. N. 7.³¹

Rezultat teh bližjih stikov je verjetno tudi Poharjev »... čudovit članek o časopisu »Zname« (Zastava), v katerem je citiral članek Boteva...«³², o kate-

²¹ Slovenski narod 1871, št. 86 (27. VII.).

²² Jugoslavija 1871, št. 3 (23. VII.).

²³ Slovenski narod 1871, št. 93 (12. VIII.).

²⁴ Vostok. 1874, št. 4 (6. II.).

²⁵ Prav tam.

²⁶ Vostok. 1874, št. 5 (13. II.).

²⁷ Subotički glasnik. Subotica 1875, št. 37 (21. XI.).

²⁸ Novice 1875, št. 34 (25. VIII.).

²⁹ Vienac. Zagreb 1876, št. 12, str. 196.

³⁰ Konev: Bigaro-srbski... str. 207.

³¹ »Uredništvu časopisa Duma v Braili. Do sedaj smo vam poslali vse številke »Jugoslavije«, od vas pa nismo prejeli niti ene številke. Kaj je vzrok? Naš naslov je: Redaction du Jugoslavija. Intrarea Rosetti N. 7.« Jugoslavija 1871, št. 4 (3. VIII.).

³² Trajkov: Slavjanski revolucionari..., str. 170.

rem poroča Nikola Trajkov. Ta dopis naj bi po »Obzoru« povzela celo pariška »République Française« Leona Gambette.³³

Kaže torej, da Pohar po »Jugoslaviji« le ni nehal delovati. Žal pa o tem delovanju, prav tako kot o nadaljnji življenjski poti Janeza Poharja ne vemo ničesar.

Opozorim naj še na tri podatke iz »Jugoslavije«. Zanimiv je članek »Medjunarodno društvo (internacionala)«.³⁴ V njem je Internacionala predstavljena kot društvo, ki naj združuje delavce ter zboljša njihovo gmočno stanje. V začetku se je ukvarjala z organizacijo stavk, nato pa se je lotila politike. Njen program je revolucionaren: odprava vseh dinastij in vojsk, bratstvo med narodi ter federativna evropska republika. Plod Internationale je tudi Pariška komuna, zato jo vsi preganjajo, še posebno po požigu Pariza. Toda nihče je ne bo uničil. Toliko bolj se bo razvijala, kolikor bolj jo bodo preganjali, kolikor več mučnikov bo imela. Sodeč po stilu članek ni Poharjev in v marsičem spominja na članke Svetozara Markovića, posebno na »Uništenje pariske komune«.

V celoti naj navedem nekrolog Dragutinu Tomaju Tuminskemu:

»Dragutin Tomaj Tuminski.

Vatreni jedan pobornik za ideju »Jugoslovenstva« nesrečno je skončao u Petersburgu, ubio se Dragutin Tomaj Tuminski iz revolvera u parku neke vile — tu vest donosi nam »Wanderer«.

Mi smo Tuminskog dalje vremena poznavali, i on je bio uvek naš prijatelj. Još 1867 godine u Beogradu smo ga upoznali, gde je radeći u »Svetovid«, siromašno živio i bili smo u prepisci s njim sve do lane do ovoga doba.

Život njegov je bio buran. Stao je 1859 godine u austrijsku vojsku, pa je otuda prebegao Italijancima i borio se je u Siciliji i u Neapolju pod Garibaldom, za ujedinjenu Italiju. Kad je Garibaldi napadao na Rim, bio je uhvaćen kot Aspromonte i kao oficir osuđen na večitu robiju, kao i svi Garibaldinci. 3 meseca izdržavao je istu u Ankoni, pa posle pomilovan otišao je preko Romunije u Poljsku, gde je učestvovao u buni. Tu ga uhvatiše Austrijanci, odvedoše ga u gvozdju do rumunske granice. U Romuniji je služio koje kuda, dok nije došao u Carigrad. Ni u Carigradu nije mu bilo stanka, i tako 1866 god. otputovao je s koncem Novembra u Srbiju, sve peške. Živeo je tu siromašno, dok nije dobio službu u presbiro-u za 400 talira. Obećano mu je bilo, da će se njegovo ubedjenje i njegovo oduševljenje za jugoslovenstvo uvek poštovati, i da neće imati prilike doći sa svojom savešću u sukob. To je do nekle trajalo. Docnije mu se zapovedi, da piše za Madjare; a to nije hteo činiti, te izgubi službu, a druge u Beogradu dobiti nije mogao. Otputovao je u Romuniju, gde je radio kod bugarskih novina, dok ga nije stigla potera »Vidovdanova«, koji je pričao, da je iz srpske državne službe zbog toga otpušten, što je sejavao neslogu među Srbima i Bugarima. To njegovo kazivanje bestidno je, a bestidnije još ono, da mu ni vazduha nema u Srbiji, i »Vidovdan« zaboravlja, kako su Tuminskovi članci u »Vidovdanu«, dok je Miloš Popović po Pešti za svoje »poštenje« tražio advokate baš protivno govorili, i obvešćavali Srbe o Bugarima. Nepravедno gonjen od beogradskih diplomata sitničara otputovao je i iz Romunije opet peške kao siromah u Rusiju. Kao slobodno mislećemu duhu Rusija mu nije godila, i on se je obraćao za amnestiju u Austriju, ali je nije dobio, i nije se mogao vratiti u svoju domovinu. U očajanju za domovinom, za idejom, kojoj nije mogao ništa pripomoći, skončao je svoj mladi, ali nesrećni život.

Tuminski je mnogo članaka pisao: u Svetovid, Narodne liste; a u »Pozor«, iz Romunije, za koje poslednje beogradska omladina mu je i blagodarila.

Da je Tuminski imao bezbrižan život, da se nije borio sve jednako za svakidašnji lebac, da nije svuda gonjen, više bi bio još uradio za svoj narod.

Ovaj spomen smo dužni Dragutinu Tomaju Tuminskom ne samo kao rodoljuba i iskrenom prijatelju, nego i stoga što je on baveći se u Romuniji,

³³ Prav tam.

³⁴ Jugoslavija 1871, št. 2 (13. VII.).

nameravao izdavat i „Jugoslaviju“, ali nije mogao naći za nju potpore gdi ju je tražio.

Večit mu dakle spomen!

»Jugoslavija«³⁵

Na morebitne Poharjeve stike z domovino kaže tudi drugi v slovenščini objavljen prispevek v »Jugoslaviji«, ki se glasi:

»Pobratimu... „Jugoslavijo“ smo poslali že davno. Obečal si mi, da mi boš dopisoval o naših primorskih zadevah. Obljuba dolg dela. Zeljno pričakujem kaj iz Tvojega pera.«³⁶

Teh nekaj podatkov še daleč ne more podati celotne podobe življenja in delovanja Janeza Poharja, opozore naj le na zanimive ideje tega našega človeka.

Matej Rode

PREPOVED IZDAJANJA »PREPRODA«

Preporodovci bi kot sveža mladika letargičnega liberalnega drevesa vse-kakor zaslužili podrobno in temeljito obdelavo, ne samo o samem njihovem delovanju v času in prostoru, ampak tudi osvetlitev njihovih idejnih virov in predhodnikov. Njihovega pomena kot edine grupacije, ki je že pred prvo svetovno vojno iskala rešitev slovenskega naroda izven okvira avstroogrške monarhije, pač ne moremo dovolj poudariti.

Dobrih petdeset let po koncu preporodovskega gibanja so postali dostopni nekateri važnejši viri, ki bodo gotovo omogočili bolj dokumentiran študij tega gibanja. Dosedanja literatura o preporodovskem gibanju temelji predvsem na časopisnem in spominskem gradivu, arhivsko pa je obdelana znatno manj. V svoji še danes nepreseženi knjigi »Preporodovci 1914—1918«, Kamnik 1930, je Ivan Kolar sicer uporabljal sodne spise ljubljanskega sodišča, ki se tičejo procesa proti preporodovcem v decembru 1914, vendar ni izčrpal vsega, večkrat pa podatkov, ki jih je našel skoraj gotovo v arhivu, ne dokumentira. Dr. Vladimir Dedijer je v »Sarajevu 1914« uporabil tudi že gradivo iz graškega arhiva, torej akte procesa proti Novaku in Endlicherju v Gradcu 1915. Seveda je to, kar je omenjenega, zaradi koncepta knjige povsem fragmentarno. V Arhivu Slovenije sem našel novo gradivo o preporodovcih v dveh fondih, in sicer v fondu Deželnega tiskovnega sodišča za Kranjsko, ki je del prezidialnega arhiva in kjer je najti akte o zaplembah posameznih številk Preporoda (izvodi so priloženi). Drugi fond pa so razni spisi, ki jih je poslalo kranjsko deželno predsedstvo notranjemu, justičnemu ali vojnemu ministrstvu o mladinskem gibanju in protiavtstrijski propagandi pri južnih Slovanih. Zelo dosti je tu novega o dijaškem štrajku marca 1914 in pa o delovanju nekaterih preporodovcev v letih vojne v Švici. Vsi ti akti so v AS v fasciklu s skupnim nazivom Restituirani akti notranjega ministrstva na Dunaju. Iz tega novega gradiva sem izbral dokumente, ki osvetljujejo prepoved izhajanja lista Preporod.

Kot je znano, je gibanje izdajalo svoje glasilo Preporod, po katerem ga je zgodovinopisje tudi poimenovalo. Izšlo je vsega dvanajst števil, od katerih le prvi dve nista bili konfiscirani, druge pa vse (podatki o zaplembah v AS, SS, tiskovne zadeve). Denarni viri za list so bili članarina štirideset vinarjev, v kateri je bila vračunana tudi naročnina za list, in darovi. Seveda vse to ne bi zadostovalo za tiskarske stroške in je tu največ prispeval Avgust Jenko, ki je bil doma iz premožne družine. Na zaslišanju je izpovedal, da je dal za list celo tisoč goldinarjev (Ivan Kolar: »Preporodovci 1914—1918«, Kamnik 1930, str. 89).

Zadnja, dvanajsta, številka je bila skoraj povsem zaplenjena. Ljubljanski policijski šef in upravni svetnik dr. Skubl, ki je bil šef policije tudi še v versajski Avstriji, je pisal državnemu pravdniku, da je bilo 3. julija 1913 zaplenjenih 1950 izvodov dvanajste številke od 2500 natisnjenih. Ljubljanska

³⁵ Jugoslavija 1871, št. 3 (23. VII.).

³⁶ Jugoslavija 1871, št. 4 (3. VIII.).